

HELSE FINNMARK
FINNMÁRKKU DEARVVAŠVUOHTA

Terapeutens utfordringer i møtet med samiske klienter med spesielt vekt på et vegrende og dødt blikk

Navn: Grethe Dunfjeld

Cand.polit./ klinisk pedagog

Sámi našuvnnalaš gealboguovddáš - psykalaš dearvvasvuodasuddjen, SÁNAG.

Samisk Nasjonalt Kompetansesenter for psykisk helse, SANKS.

Fagdager i Tysfjord 20. og 21.oktober 2009

Litt om meg selv og min forforståelse av temaet

- Jeg er cand.polit.- med hovedfag i spesialpedagogikk og klinisk pedagog
- Jeg har forsket på PPT sin håndtering av det kulturelle møtet med samiske klienter - i sørsamisk område

Min forforståelse forts...

- Jeg er sørsame og med familiær tilknytning til Namdalen/Njarke og reindrift og kombinasjonsnæringer
- Jeg har også noe kjennskap til det nordsamiske miljøet gjennom jobb og familie.

Min forforståelse forts...

- De siste tre år har jeg vært utdanningskandidat ved Samisk Nasjonalt kompetansesenter i psykisk helsevern, avd. barn og unge på BUP i Karasjok (SANKS) hvor jeg har fortsatt å se på de kulturelle utfordringene det er å være samisk klient.

Min forforståelse forts...

- Fra 2008 har jeg sammen med akuttteamet i SANKS reist rundt i deler av det sørsamisk område for å presentere SANKS for de lokale hjelpeinstanser – samtidig har vi fått et innblikk i om de har samiske klienter blant sine klienter.

Min forforståelse forts...

- Jeg opplever at funn jeg gjorde under hovedfagsarbeidet og det vi har fått av informasjon gjennom de reisene vi har hatt fra Mo i Rana i nord til Røros/Trondheim i sør – er svært så sammenfallende når man ser på hvilke syn hjelpeinstansene har i forhold til sine samiske klienter.

Den labre interessen for dette feltet har fått meg til å brenne for temaet

- Det var liten interesse i PPT for samiske klienter og deres kultur.
- De hadde ikke tid,sa en leder
- For meg føltes det provoserende:hovedfagstema
- kliniske utdanningen - SANKS

Samisk nasjonalt kompetansesenter (SANKS)

- SANKS jobber for et bedre psykiatrisk tilbud for samer over hele Norge
- Foruten forskning og utviklingsarbeide øker vi nå også det kliniske arbeidet utenfor vårt DPS område

SANKS forts....

- Foruten Karasjok, Lakselv og Tana som ligger i Finnmark, har vi kontorer på;
Drag i Tysfjord,
Snåsa i Nord-Trøndelag og
Oslo på BUP-Tøyen.
- Vite mer om SANKS? www.sanks.no

Samene – Norges urbefolkning

- Samene er ett folk med bosettingsområder i fire stater: Norge, Sverige, Finland og Russland.
- Samisk bosetting strekker seg fra Kola-halvøya i nordøst til Engerdal i Sør-Norge og Idre i Sør-Sverige.

Målet er et likeverdig tilbud av helse- og sosialtjenester for samer som for nordmenn

Regjeringens mål støtter seg blant annet på nasjonale lover som

- grunnloven 110a
- sameloven
- ILO konvensjonen 169

Målet er et likeverdig tilbud....

- helselovgivningen

som inneholder pasientrettighetsloven,
helsepersonelloven,
spesialisthelsetjenesteloven,
tannhelsetjenesteloven og lov om
psykisk helsevern

Lover og rettigheter

- Samer er gjennom lov likestilt med det norske folk
- slik at lovverket, som er på macro-nivå, sikrer samene rettigheter, og da også helse- og sosialtjenester som er tema idag.

Lover og rettigheter forts...

- Erfaring tilsier at lovpålagte rettigheter er vanskelig å oppnå på micro-nivå
- fordi man i det daglige møtet, savner en likeverdig behandling.

Hva er utfordringene?

- Det er å oppnå muligheten for at samiske klienter skal en likeverdig behandling på linje med andre klienter
- Funn forteller at terapeuter/saksbehandlere har vanskelig med å sette den samiske klienten i dens kulturelle kontekst.

Urie Bronfenbrenner og samfunnets nivådeling

- Jeg har brukt Urie Bronfenbrenners nivåer til å synliggjøre hvor i samfunnet utfordringene ligger. Han deler samfunnet opp i fire nivåer.
- **Macro** nivå - eksempelvis statlig nivå, her lages lover og rettigheter som vi forholder oss til og har forventninger til i det daglige liv.

Bronfenbrenner forts. - ekso nivå

- Ekso nivå - eks....fylkeskommunale nivå
- når kommunene er gått inn i forvaltningsområdet for samisk språk, gir det også fylkeskommunen et ansvar å følge opp dette, slik at det blir fokusert på det samiske ikke bare i den ene kommunen – men i hele fylket.

Bronfenbrenners forts. - meso nivå

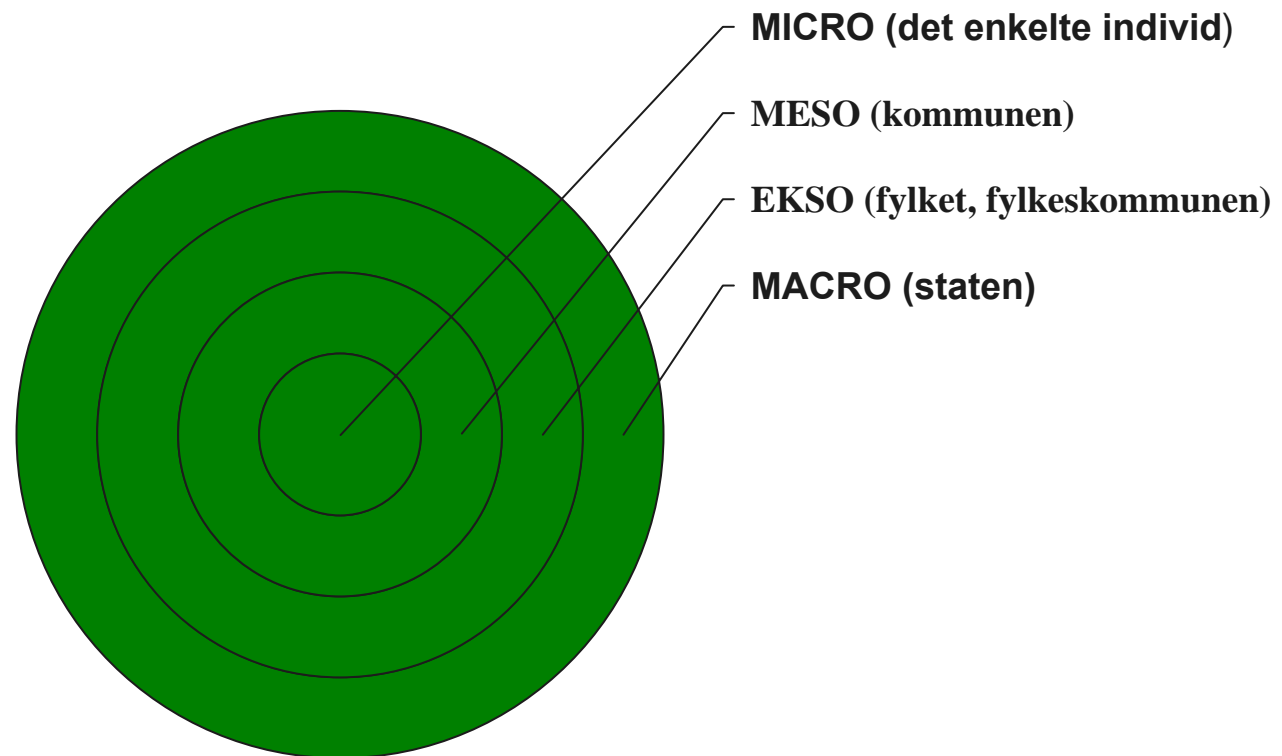
- Meso nivå - eks....kommunale nivå/
skole- foreldre,
- det at SANKS er blitt invitert hit i dag, er et tegn på at noen i det kommunale systemet har "sett" at dere bør lære mer om samer og psykisk helse.
- Det gir håp om endrede "blikk" innen det kommunale nivå....

Bronfenbrenner forts. - micro nivå

- Micro nivå - "mannen i gata" –
- de individuelle syn kommer frem her - alt fra kyndig til ukyndig og vegrende og dødt blikk
- som har innvirkning på alle nivåene dvs. hva slags syn eller dannelse disse menneskene har som har innvirkning på hvordan man møter sine klienter.

Urie Bronfenbrenners nivådeling visuelt

Blikkdannelser

- For å beskrive de individuelle syn, hos det enkelte individ, bruker jeg Jakob Meløes sine blikk-begreper.
- Helen Johnsen Christie (2006) er opptatt av dannelse i en relasjon og allianseoppbygging som er nødvendig for å komme i posisjon til sine klienter.

Forskjellen på Utdannelse - Dannelse

- Utdannelsen er tidsavgrenset
- Utdannelsen gir deg en kunnskap som skal til for å nå et bestemt mål eller fylle en bestemt funksjon. Utdannelsen er noe man har, ikke er.
- Utdannelsen kan brukes til et gode eller misbrukes.
- Automatisk gir ikke utdannelsen deg en moral.

Utdannelse – Dannelse forts..

- Dannelsen er derimot en livslang prosess og kan ikke misbrukes
- Dannelsen er ikke en funksjon, men et perspektiv man kan problematisere enkeltfunksjoner og helheten man står i ut fra.

Blikk-dannelsen (min tolkning)

- Johnsen Christie forklarer dannelsesnivåene i lignende nivåer som Jakob Meløe med sine blikk.
  1. Udannet - dødt blikk
  2. Den uegentlige dannelsen – dødt blikk
  3. Den halvannede - vegrende blikk (Grethe Dunfjeld, ikke J.Meløes blikk)
  4. Dannelse – Ukyndig og kyndig blikk

Det døde blikket

- et dødt blikk – er hvor terapeuten ikke ser det som er å se (Jakob Meløe, 1979)
- Terapeuten beholder et etnosentrisk blikk der han vurderer klienten ut fra sine egne verdier og moralnormer.
- Den samiske kulturen er ineksisterende.
Kulturen eksisterer ikke
Kulturen er helt ukjent

Det døde blikket forts...

- Han tror han ser og forstår verden, noe som ikke stemmer.
- Han har ikke kjennskap til "virksomhetene i verden" – og heller ikke erfaring med – det ligger liksom i mørke – og skygger for hvilke betydning dette har for den verden han møter.
- Det samiske er fremmed. Og da vet man heller ikke hvilke betydning det har for de som lever i og med det samiske.

Det døde blikk forts...

- I følge Johnsen Christies nivåer er denne terapeuten udannet eller uegentlig dannet.
- Jon Hellesnes (1969) som Johnsen Christie støtter seg på, kaller en for umoralsk når man er på dette nivå.

Det vegrende blikk (Grethe Dunfjeld, 2006)

- Det vegrende blikket - den halvdannede "refleksjonsakrobaten" eller "liberalen" som ikke prøver ut kunnskapen og praksisen sin i en dialog med andre
- Forståelseshorisonten utvides ikke fordi om dialogen lovprises

Det vegrende blikket - forts...

- Klienten er tydelig i sin identitets-tilskrivning, men terapeuten tar ikke dette med i sin vurdering av klientens kontekst og unngår temaet.
- Terapeuten benytter en unngåelsesstrategi og satser på likebehandling, som kan oppfattes som en motstand mot tilegnelse av kunnskap om samisk kultur ---

Det vegrende blikk forts..

- der man ikke vil øke sin forståelsehorisont ---
- som styres av holdninger der man sannsynlig anser den norske kulturen som mektigst og best, også for samer.

Forståelseshorizonten vår

- Vi kan skille mellom det vi forstår og det vi forstår ut i fra, nemlig vår forståelseshorizont.
- Vår forståelse av et fenomen blir formet av vår forståelseshorizont
- Og våre nye erfaringer og forståelse av disse, utvider igjen vår forståelseshorizont.
- OBS! Denne gjensidigheten kan blokkeres

Forståelseshorizonten forts...

- Hvis vår forståelseshorizont ikke betraktes som provisorisk, dvs. under stadig endring, er den ikke lenger et ledd i dannelsen.
- Hvis forståelseshorizonten blir en fiksert referanseramme, etableres en viss måte å forstå på som **DEN RETTE**
- Det som faller utenfor denne forståelsesrammen blir hhv usant, ikke-eksisterende eller uinteressant.

Unngåelses strategi minsker forståelsehorisonten

- Terapeuter manøvrerer seg vekk fra en kommunikasjon slik at man mister innsikt om den samiske kulturen - unngåelsesstrategi
- På den måten unngår man ny kunnskap som kan være viktig i relasjonen og alliansen klient – terapeut.

Likehets strategi

- Samiske klienter bruker derimot en likhetsstrategi ovenfor sin terapeut.
- Det er for å bli behandlet likeverdige.
- Det å bli ansett som lik de norske, er for noen en god opplevelse i stedet for å risikere å bli sett ned på, nedverdige.

Utfordringer for terapeuter generelt

- Etnisk norske terapeuter vet generelt lite om de samiske samfunn og kultur
- Når man ikke kjenner til samer og samisk kultur, så greier man ikke å skille ut - se hvem som er samiske klienter – eller at man ikke vil se forskjeller
- og dermed heller ikke samiske klienters behov

Den samiske klienten derimot..

- Han har den kunnskapen å vandre i to verdener.
- Han velger ofte en likhetsstrategi i møte med terapeut for å bli ansett som lik den norske for å sikre seg å føle menneskeverd
- Faren med det, er at han da ikke får den hjelpen han trenger for å løse sine problem i den kulturelle konteksten han til daglig lever i

Liten viten om samisk kultur

fører til at;

- Samene som klienter selv må fortelle om sin kultur, være den vitende
- Det krever god selvinnsikt i egen kulturell kontekst
- Ansvaret for at terapeut skal tenke etisk for å søke emiske forklaringer, se kulturelle kontekster - skyves da over på klient

Holdninger som samer møter, eksempler

- Dere har jo samme tilbud som oss norske. Hvorfor særbehandling? Er ikke det norske bra nok?
- Dere snakker jo norsk som oss! Hva er så problemet?
- Liten populasjon, så få at skal vi bry oss?
- Vanskelig å få øye på, dere ser jo ut som oss!

Hvem er denne samiske klienten som er så vanskelig å få øye på?

- Han oppsøker ikke hjelpeapparatet
- Når han endelig oppsøker hjelpeapparatet – er det fordi han ikke ser noen annen utvei – han har prøvd ut både familie og venner – det haster m/hjelp
- Denne type klient står frem med sin identitet når han søker SANKS om hjelp

Den samiske klienten forts...

- En annen type klient forteller ikke at han er same
- Blir han konfrontert med spørsmålet om identitet så vil svarene variere alt etter som

PS...det er ikke lov å spørre om etnisitet. Det vanskeliggjør muligheter å registrere hvem som er hva i våre data.

Det handler om personvern

Den samiske klienten forts..

I sørsamisk område erfarer jeg at

- Enten så legger man ikke skjul på sitt etniske opphav og identitet
- Eller så skjuler man sin identitet helt
- Det er et svart-hvitt bilde
- Hvordan er det her i Tysfjord. Mindre samfunn, vanskeligere å skjule seg?

Den samiske klienten forts..

- I noen bygder skjuler man ikke sin samiske identitet
- I stedet opplever man en aksept fra det norsk-etniskes hold – man lever side om side
- men man tematiserer ikke nødvendigvis det samiske i hverdagen

Etnisitet tematiseres lettest ved konflikt, men ikke ellers

- Konflikter tematiseres lettere enn samarbeid
- Næringsmessige konflikter - for eksempel mellom reindrift og bønder, industri etc...

Etnisitet forts..

- Musken skole??
- media prøver ofte å trekke problematikken over til en etnisk konflikt.
- OBS!
Medias framferd kan bidra til at barn og unge får en negativ opplevelse av etnisitet

Generalisering og privatisering

- Samer og samisk kultur blir lett generalisert – og gjort gjeldende for grupper i stedet for at man forsøker å se individet.
- Klinisk blir det galt ovenfor klienten

Generalisering og privatisering forts..

- Et annet problem er at samisk kultur lett blir privatisert i stedet for løftet opp på et nasjonalt ansvar
- Den enkelte klient må være læremester og eksotisk innslag ovenfor sin terapeut

Tabuer hos samiske klienter

- når man er usikker på omgivelsenes holdning, så tabuiserer man identiteten.
- Identiteten blir et ikke-tema og man inntar en likhetsstrategi for å skjule identiteten
- Det er en måte å forsvare seg på og unngå å bli undertrykt

Tabuer hos terapeutene

- Terapeutene tabuiserer også temaet gjennom fortielse eller manglende nysgjerrighet
- Tabuet hindrer synliggjøring av samisk kultur og legitimerer på en måte fortsatt undertrykking

Manglende forståelse

- I følge Hellesnes (1969) så utviser terapeuten en umoralsk holdning når han ikke viser interesse for å utvide sin forståelseshorisont slik at han blir i stand til å sette seg inn i sin klients kontekst
- Det er en mangel på anerkjennelse og respekt for det enkelte individ

Terapeutens muligheter

- For at terapeuten skal kunne komme i posisjon til sin samiske pasient må blikkdannelse som gir anerkjennelse være på plass

Monokulturell tenkning over til pluralistisk integrasjon

- Det er ikke samiske klienter - men den monokulturelle tenkning og tradisjon som er den største utfordring for å nå et pluralistisk syn
- Profesjonsutdanningene har et stort ansvar for å endre på dette.
- Men også den enkelte person har et ansvar

Kyndig og ukyndig blikk tilsvarer nysgjerrighet og - dannelselse

- Bli mer nysgjerrig, da øyner du at du ikke forstår – og dermed spør du mer
- det er så mye mer spennende når man øyner kulturelle forskjeller blant klientene
- Og - da oppnår du en større tilfredsstillelse i relasjonen og alliansen til klienten

Søren Kirkegaard (1813-1855), dansk teolog, filosog og psykolog

- Hvis det i sannhet skal lykkes
å føre et menneske hen til et bestemt
sted, må man først og fremst passe på
å finne ham der hvor han er, og
begynne der.
- Dette er hemmeligheten i all hjelpekunst
Enhver der ikke kan det,
er selv i innbilning
når han mener å kunne hjelpe andre

Kirkegaard forts...

- For i sannhet å kunne hjelpe en annen må jeg forstå mer enn han, men dog vel først og fremst forstå det, han forstår
- Når jeg ikke gjør det, så hjelper min merforståelse han slett ikke

- Vil jeg likevel gjøre min merforståelse gjeldende, så er det fordi jeg er forfengelig og stolt så jeg i grunnen i stede for å gagne han egentlig vil beundres av han
- Men all sann hjelpekunst begynner med en ydmykelse Hjelperen må først og fremst ydmyke seg under den han vil hjelpe, og derved forstå

Kirkegaard forts...

- At det å hjelpe ikke er å være den herskesykeste, men den tålmodigste –
- At det å hjelpe er villighet til inntil videre å finne seg i å ha urett og ikke å forstå, det den andre forstår

takk for oppmerksomheten!